

EGINHARD MEIJERING

Ja, dat
geloof ik
(en wel hierom)

KOK - UTRECHT

© 2015 Uitgeverij Kok – Utrecht

www.kok.nl

Omslagontwerp: Garage BNO

Vormgeving: ZetSpiegel, Best

ISBN 978 90 435 2582 4

ISBN e-book 978 90 435 2583 1

NUR 707

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

WAT DOEN WE NOG MET HET ONS OVERGELEVERDE GELOOF?

Een paar jaar geleden verkocht ik de helft van mijn boekenkast, mede omdat het mij, gezien mijn leeftijd, verstandig leek om het wetenschappelijke werk te beëindigen. Het belangrijkste onderdeel van de verkoop waren de ruim driehonderd boekdelen waarin de werken van christelijke theologen vanaf de begintijd van de kerk tot aan de tijd van de Reformatie te vinden zijn. Ik had ze niet alleen gekocht om me op mijn studeerkamer rustig in de rijke schat van de christelijke traditie te kunnen verdiepen, maar ook als een investering – te vergelijken met de aankoop van een huis – waarvan je mag hopen dat die haar waarde niet zal verliezen. Dat bleek een vergissing te zijn. De verkoop viel erg tegen. Met moeite kreeg ik er nog net een tiende van de oorspronkelijke prijs voor. De reden was enerzijds: deze hele serie staat intussen op het internet, en daar kun je de geschriften op een veel efficiëntere manier raadplegen. Als je op zoek bent naar een bepaalde passage of een bepaalde zin in een geschrift, dan tik je daarvan een paar niet al te vaak voorkomende woorden in en binnen een paar seconden ben je daar waar je wezen wilt. Vroeger had je daar uren en misschien wel dagen voor nodig. Betekent dit het einde van de mogelijkheid tot het vertoon van geleerdheid, en nog belangrijker: houdt dit in dat men voortaan in een oogwenk alles uit de traditie kan halen wat men

maar wil? Zal die daardoor nog meer voor ons gaan leven? Computers kunnen wel registreren, maar ik houd het voor hoogst onwaarschijnlijk dat ze ooit kunnen denken. Ze kunnen ons gegevens aanreiken, maar niet de interpretatie daarvan. De interpretatie van de gegevens is zeker voor het geloof even belangrijk als de gegevens zelf, en die taak zullen computers nooit van ons kunnen overnemen. Computers kunnen woorden en zinnen opzoeken en dus aangeven waar een bepaalde gedachte in bepaalde woorden wordt uitgedrukt, maar als diezelfde gedachte elders heel anders wordt verwoord, dan constateert de computer dit niet.

Een tweede reden waarom je tegenwoordig de documenten van de christelijke traditie aan de straatstenen niet kwijtraakt is dat die velen van ons weinig meer zegt. Velen hebben het gevoel dat we intussen in een totaal andere tijd leven. Dat gevoel is begrijpelijk – wat grote delen van de mensheid betreft althans, namelijk die delen waarvan het leven wordt bepaald door de technologie. Wij kunnen tegenwoordig dingen waarvan we zelfs nog maar vijftig jaar geleden hoogstens konden dromen, en hoe meer we zelf kunnen, des te minder hebben we God nodig. God is voor het gevoel van velen gewoon niet meer nodig. Dat is waarschijnlijk de belangrijkste reden van de in West Europa snel toenemende onkerkelijkheid.

Tegelijkertijd zijn we ons in het grote heelal klein gaan voelen. Zeker, wij kunnen raketten sturen naar planeten die op lichturen afstand van ons vandaan zijn, en die jaren over hun reis doen, maar we weten dat we daarmee binnen het heelal alleen maar een stapje in onze achtertuin hebben gezet. Bevinden we ons niet in een uithoekje van het heelal, en wat betekent dit voor ons geloof in God? Wat verbeelden we ons wel als we denken dat God zich om het stofje aarde bekommert en op dat stofje ook nog eens om ons mensen, die hier pas heel laat zijn

komen kijken, en binnen de mensenwereld ook nog eens om een ieder persoonlijk? Welke pretentie kan een christelijke kerk in dit onmetelijke geheel nog hebben?

Deze vragen zijn op zichzelf niet nieuw, maar ze kunnen door iedereen als nieuw worden ervaren. We hoeven maar aan de dichter van de achtste Psalm te denken, die opkijkt naar de hemel en zich afvraagt wat de mens is dat God aan hem denkt. Hier huivert iemand van de onmetelijke ruimte die ons omgeeft. Voor de oneindige tijd die achter ons ligt geldt hetzelfde. Ook daarvan had men in vroegere tijden al een vermoeden. Een van de eerste kritische vragen waarmee de christenen werden geconfronteerd luidde: 'Wat verbeelden jullie je wel als jullie beweren dat jullie de ware openbaring van God verkondigen? Waarom heeft jullie God zich dan pas zo laat in de uithoek van de wereld, die Palestina is, geopenbaard? Gaat iedereen die daar niet van heeft gehoord en zelfs niet van heeft kunnen horen verloren?'

Het laatste wat we, als ons dergelijke vragen worden gesteld, willen doen is even nakijken hoe het juiste antwoord daarop ook al weer luidde en ons daarmee tevreden stellen. Daarmee maken we onszelf iets wijs en leven we beneden onze stand. We willen dan immers niet zelf antwoorden op vragen die ons niet alleen door buitenstaanders worden gesteld, maar die in onszelf opkomen als we nadenken. Het is begrijpelijk dat velen geneigd kunnen zijn om dan maar afscheid te nemen van een christelijk geloof in een God die de Schepper is van hemel en aarde, die ons mensen tot kroon van de schepping heeft gemaakt, van wie wij vervreemd zijn, maar die in Jezus Christus de relatie tot ons wil herstellen en die ons een eeuwig leven in zijn Rijk belooft.

We kunnen doorgaan met het stellen van kritische vragen. Ik doe er een greep uit. Zijn we ervan overtuigd dat we in een andere tijd leven die om een ander geloof of in ieder geval om een

andere verwoording van het geloof vraagt, of hebben we eerder het gevoel dat we zelf innerlijk in de loop der jaren zijn veranderd, en was dat een verandering ten goede? Ervaren we die zelfs als een bevrijding, en waarvan voelen we ons dan bevrijd? Onder welk juk hebben we gezucht, en welke lichte last is daarvoor in de plaats gekomen? Nog belangrijker is in hoeverre we afscheid hebben genomen van een geloof dat ons als kinderen was geleerd of dat we als volwassenen nog bewust hebben aangehangen. Hebben onze opvoeders ons wat wijsgemaakt, hebben we onszelf vóór onze bevrijding voor de gek gehouden, en hebben we, als we predikers waren, de mensen onhoudbare zaken aangepraat? Hebben we als predikers op de kansel andere dingen gezegd dan we op onze studeerkamer konden verantwoorden? Hoe is het mogelijk geweest dat we als volwassenen een geloof hebben gehad en zelfs wel hebben verkondigd dat we nu als achterhaald beschouwen? Zijn we blij met de bevrijding uit onhoudbaar gebleken voorstellingen, of zijn we bedroefd dat we niet langer als waar kunnen beschouwen wat voor ons en zeker voor vele van onze toehoorders vaststond? Verkondigen we ons nieuwe, moderne geloof triomfantelijk of gedesillusioneerd?

Vijftig jaar geleden las ik eens bij de toen bekende prediker Buskes dat hij zich ergerde aan die ijdele dominees die bij hun zilveren ambtsjubileum verklaren dat ze zich schamen voor de preken die ze in de beginjaren van hun predikantschap hadden gehouden. Als die in zijn ogen ijdele dominees wilden zeggen dat het preken hun nu veel gemakkelijker afgaat, en dat dit aan de kwaliteit van hun preken te horen is, dan zou hun inderdaad het advies gegeven moeten worden om hard op hun preken te blijven studeren (en ze bijvoorbeeld helemaal uit te schrijven). Preken die ons gemakkelijk afgaan zijn doorgaans niet de beste. Zelf zei hij zich voor zijn vroegere preken niet te schamen, omdat hij eerlijk kon zeggen die altijd serieus te hebben voor-

bereid. Tegelijk erkende hij dat hij het nu allemaal niet meer zo zou zeggen. Als dat laatste een bewijs is dat de taal in een levend proces is, dan kan dat alleen maar worden toegejuicht, want dan blijkt een prediker gewoon met zijn tijd mee te gaan. Iets anders wordt het als we voor onszelf en anderen erkennen dat de inhoud van ons geloof is veranderd. Als we daar blij mee zijn, dan mogen we ons afvragen of het dan niet eerlijk is om de kerk, als die tenminste niet met ons mee wil veranderen, vaarwel te zeggen.

Die vraag moet iedereen voor zichzelf beantwoorden. Binnen de vrijzinnigheid doet men dit al sinds meer dan anderhalve eeuw. Allard Pierson – wel het *enfant terrible* van het modernisme genoemd – legde in de jaren zestig van de negentiende eeuw zijn ambt als predikant op een gegeven moment neer. Daarvoor oogstte hij veel waardering bij de kerkelijke orthodoxie, die eindelijk met een eerlijke vrijzinnige te maken meende te hebben, maar andere moderne predikanten betreurden dit. Sommige andere moderne collega's waren gewoon van baan veranderd en bijvoorbeeld directeur geworden van de toen in oprichting zijnde Hogere Burgerscholen. Anderen waren in de kerk gebleven en wilden daar opkomen voor de legitimiteit van een nieuw geloof dat is gebaseerd op of in ieder geval serieus rekening wil houden met moderne wetenschappelijke inzichten.

Uit de discussies die sinds die tijd worden gevoerd kunnen we vandaag onze leringen en conclusies trekken. Het laatste wat hier moet gebeuren is dat de vraag naar de legitimiteit van een modern geloof wordt beantwoord met kerkelijke tuchtmaatregelen en zo de inzet wordt van een kerkelijke machtsstrijd. Er is geen behoefte aan betweterige ketterjagers en evenmin aan kettters die de rol van martelaren wel bevalt en die dus bewust zoeken. Over de vraag naar de wenselijke continuïteit en de

onvermijdelijke discontinuïteit in het geloof en de verwoording ervan zijn we in de kerk met elkaar in een voortdurend gesprek waarin we elkaar de waarheid durven te zeggen. De vraag of we nog wel thuishoren in een christelijke kerk kunnen we evenwel alleen in het algemeen stellen en slechts voor onszelf beantwoorden. Dit antwoord is moeilijk te geven. Zelf beschouw ik mij als vrijzinnig, en dat houdt allereerst in dat de Bijbel en de kerkelijke traditie voor mij geen automatisch gezag hebben. Dat is op zichzelf voor mij bepaald geen reden om me af te vragen of ik nog wel in een christelijke kerk thuishoor. Als ik die vraag op grond daarvan ontkennend zou beantwoorden, dan zou ik weten dat ik wel een erg gemakkelijk excuus zou hanteren om de zaak vaarwel te zeggen en daarmee wellicht ook anderen uit te nodigen om hetzelfde te doen. Ik heb me mijn werkzame leven lang met veel vreugde met de geschiedenis van het christelijke denken beziggehouden. Dat houdt niet in dat ik me voortdurend ten opzichte van 'de vaders' wil en moet rechtvaardigen (ten opzichte van welke vaders trouwens?). Ik mag wel proberen na te gaan wat ik van hen heb ontvangen en zelf heb trachten te verwerken dat de moeite waard is om door te geven en niet iets dat nog niet eens een half ei, maar gewoon een lege dop is.

Er zijn verschillende definities van vrijzinnigheid, mij spreekt het meest aan: *vrijzinnig zijn betekent dat je zo orthodox mag zijn als je zelf wilt en niet zoals het van je kerkelijke club of vereniging moet*. Dit houdt ook in dat ik de taak van de vrijzinnigheid binnen het geheel van de kerk als een kritisch constructieve opvat, dat wil zeggen dat de kritische vragen die de vrijzinnigheid stelt de bedoeling moeten hebben om tot een verdiept verstaan van het christelijke geloof te geraken. Een vrijzinnigheid die zichzelf ziet als een bolwerk of toevluchtsoord waarin men trots is op wat men allemaal niet (meer) gelooft is – dat

kunnen we al sinds anderhalve eeuw weten – ten dode opgeschreven. De binnen het geheel van de kerken altijd kleine vrijzinnigheid heeft de grote taak om de kerken levend te houden. Voor zover het geloof nog op volgende generaties wordt overgedragen gebeurt dat in de orthodoxie. Die heeft dan ook de grote taak om de kerk in stand te houden. Dat het regelmatig tot botsingen tussen deze twee taken komt, zowel in onszelf als tussen kerkelijke stromingen, is onvermijdelijk.

Er is een geschiedenis van de christelijke kerk en van het christelijk geloof. Geschiedenis wordt gekenmerkt door continuïteit en discontinuïteit. Voor het individuele leven geldt hetzelfde: wij veranderen en blijven toch dezelfde, vandaar dat we bijvoorbeeld op ons verleden kunnen worden aangesproken. Als we fouten hebben gemaakt, die we nu niet langer willen maken, dan kunnen we toch daarvoor ter verantwoording worden geroepen. Als het ernstige fouten zijn, dan moeten we daarvoor om vergeving vragen. Dan mogen we ons in de kerken de vraag stellen: moeten we onze spijt betuigen dat we dingen hebben gezegd – te goeder trouw mogen we toch wel veronderstellen – die gewoon niet waar blijken te zijn? Of mogen we verheugd constateren dat we allemaal een groeiproces ten goede doormaken en dat we daar trots voor uit mogen komen? Maar is op het einde van dat groeiproces nog iets van het begin herkenbaar? Hebben we nieuwe perspectieven voor onszelf en anderen geopend, of hebben we van iets afscheid genomen dat we, als we eerlijk zijn, eigenlijk nooit hadden moeten aanhangen? Geloven we en verwoorden we ons geloof op een andere manier dan vroeger of hebben we ons gedistantieerd van het geloof van vroeger en geloven we niet *anders*, maar gewoon *in iets anders*? Iedere vogel zingt zoals die gebekt is, maar iedereen mag zich afvragen – ook iedere generatie mag dit doen – hoe welluidend de eigen stem in het veelstemmige koor is. Vinden we, als we

bewust met iets komen dat inhoudelijk gezien ten opzichte van het recente of verre verleden totaal anders is, dit andere zo belangrijk dat we onze medegelovigen van vroeger opwekken ook van dit verleden afscheid te nemen en het bevrijdend nieuwe te omhelzen?

Zelf wil ik de weg van het afscheid van het overgeleverde geloof niet bewandelen. Ik wil er wel een voor mijn gevoel eigentijdse interpretatie aan geven. Ik ben me bewust dat ik dan wel antwoord moet geven op de vraag in hoeverre ik mijn interpretatie van het geloof als *christelijk* geloof mag presenteren. Wat zijn hiervoor mijn maatstaven en vanuit welke traditie en identiteit spreek ik dan? In hoeverre doe ik recht aan wat anderen de eeuwen door hebben geloofd en nog steeds geloven? Waarom is het van belang dat ik me afvraag welke bijdrage ik nog kan leveren aan het spreken van de kerken ten overstaan van een bevolking die hier gewoon geen boodschap aan heeft? Is wat we zeggen nog christelijk en kan het nog enige relevantie krijgen voor de intussen overgrote meerderheid van de bevolking die hierin niet geïnteresseerd is, omdat die met heel andere vragen bezig is?

Er zijn nogal wat theologen die tegen het einde van hun leven de balans proberen op te maken en daarbij eerlijkheidshalve moeten erkennen dat ze niet alleen wat de verwoording, maar ook wat de inhoud van het geloof betreft van gedachten zijn veranderd, maar die toch bij een christelijke kerk willen blijven. Ook ik probeer in dit boekje de balans op te maken, maar ik kom daarbij tot een andere conclusie. Ik meen dat ik bij alle verandering in de formulering en herinterpretatie van de inhoud toch kan zeggen dat ik het in de brede christelijke traditie overgeleverde geloof nog steeds aanhang. Ik probeer me er rekenschap van te geven in hoeverre dit inderdaad het geval is.

De meeste mensen zijn, zoals uit enquêtes blijkt, redelijk tevreden met hun persoonlijke leefsituatie, althans in materiële zin. Ze zien wel dagelijks op de tv berichten dat dit in andere delen van de wereld anders is, ze maken zich zorgen of het bij ons wel zo kan blijven en in wat voor wereld hun kinderen en kleinkinderen eenmaal moeten leven als bijvoorbeeld de voorspellingen wat betreft de veranderingen van het klimaat uitkomen. De dood is voor hen ook een veel minder groot probleem geworden dan die vroeger was. Veel meer mensen sterven nu 'oud en der dagen zat' en denken wellicht ook daarom weinig meer na over een na de dood. Dit betekent ook dat de stok achter de deur, die vroeger de mogelijke verdoemenis was, is verdwenen. De meeste mensen buiten de kerken zullen zelfs de mededeling dat Gods goedheid een eeuwige verdoemenis uitsluit met een glimlach voor kennisgeving aannemen. Dat is een verschil met het verleden dat bepaald niet moet worden onderschat.

De mensen kunnen op het immateriële vlak wel ontevreden of zelfs ongelukkig zijn, omdat ze de diepere zin van hun leven niet zien zitten. Hier ligt voor ons als kerken een uitdaging, en hier mogen we ons de even nuchtere als pijnlijke vraag stellen: denken wij nu werkelijk dat we als christenen deze mensen iets hebben te zeggen? Misschien kunnen we in dit verband bij onszelf de proef op de som nemen. De vragen, zorgen en angsten van de mensen buiten de kerken zijn ook de onze. Krijgen wij vanuit het geloof waarin we zijn opgevoed en opgegroeid hierop nog antwoorden? Bevredigen die ons werkelijk innerlijk, zodat we zelf weer met vreugde geloven en nadenken over ons geloof, en kan die vreugde aanstekelijk werken? Wat is de reden dat velen van ons geen kans hebben gezien hun geloof aan hun kinderen door te geven? Een boodschap waarmee de boodschappers zelf geen antwoord krijgen op hun existentiële vragen zal niet erg geloofwaardig overkomen. Aan de andere kant zou het

wel eens kunnen zijn dat, als christenen wel uit en met hun geloof kunnen leven, de intellectuele bezwaren tegen het christelijke geloof hun verlamdende karakter verliezen. Die verliezen dan in die zin hun kracht dat zij niet het laatste woord hebben en we er serieus, maar met een relativerende glimlach op kunnen antwoorden.

God begint inderdaad klein

We zijn ons terecht ook klein gaan voelen, als wereld binnen het onmetelijke heelal, als mensheid binnen de al miljarden jaren bestaande wereld, en als een enkele persoon binnen de mensheid, die zich volgens de meest recente hypothese in de loop van de drie à zes miljoen jaar heeft ontwikkeld. Wat betekent het nog als we 's avonds God danken voor de dag die we hebben mogen beleven? Spreken we dan inderdaad tot Iemand of maken we voor onszelf de balans op van de afgelopen zestien uur dat we wakker zijn geweest? Geloven we dan dat we ons als tijdelijke mensen mogen wenden tot God die van eeuwigheid tot eeuwigheid is en die ons wil horen en zien?

We worden hier eigenlijk wat ons geloof betreft voor dezelfde keuze geplaatst als de christenen in het begin van de kerk: is God de onpersoonlijke Grond van al wat is, en kunnen wij misschien op bepaalde momenten ons daarmee één voelen, of wendt God zich tot deze wereld en tot ons, zodat wij ons in ons gebed tot God kunnen richten? In het begin van het christendom waren er wijsgeren die over God als de Grond van al wat is spraken, en die accentueerden dat God boven ruimte en tijd verheven is, dus niet in het wereldgebeuren ingrijpt, maar die wel wilden aannemen dat wij in onze geest ruimte en tijd kunnen ontstijgen en momenten van eenheid met de verheven God kunnen ervaren. De christenen hadden vaak wel enige waardering voor dit wijsgerige godsbeeld, maar waren toch van mening

dat het christelijke geloof in God van andere aard is. Daarin hadden ze m.i. gelijk. Als we inderdaad geloven dat er bij God een luisterend oor en een wakend oog is, dan geloven we in een onvoorstelbaar wonder en maken we een sprong die we niet redelijk kunnen en zelfs niet willen rechtvaardigen. Dit wonder is zo groot dat we, als we daarin geloven, geen onoverkomelijke moeilijkheden meer met andere aspecten van het geloof zouden hoeven te hebben. Ik bedoel dit in een andere zin dan waarin men vroeger wel gekscherend over de 'drie zaligmakende dieren in de kerk' sprak. Daarmee doelde men dan op de sprekende slang in het Paradijs, de sprekende ezel van Bileam en de grote vis waarin Jona drie dagen had gezeten. Dat het hier historische gebeurtenissen betrof leek zo onaannemelijk, dat, als je dat toch 'aannam', je de rest (zoals maagdelijke geboorte, opstanding en hemelvaart van Jezus) ook wel geloofde. Het wonder dat God zich in het onmetelijke heelal tot deze wereld en tot ieder mens wil wenden, is zo onvoorstelbaar dat we, als we daarin geloven, ons niet meer druk maken over de vraag of alles wat er in de Bijbel wordt verteld wel historisch zo gebeurd is. De wonderen in de Bijbel zijn niet meer dan verwijzingen naar dit ene Wonder, maar ze zijn niet zelf voorwerp van geloof. Ik zal hierop nog meermalen terugkomen.

We hoeven, als we in dit grote wonder willen geloven, ook niet meer te schrikken van de miljarden melkwegstelsels. Die zijn er wel, maar het gaat God hier en nu om ons. Als God binnen het heelal óók voor onze wereld kiest, dan mogen we dat gerust *uitverkiezing* noemen. Op grond daarvan hoeven we dan ook niet bang te zijn dat het spreken over Gods verkiezende handelen van benepenheid getuigt. Dit boekje is geschreven vanuit het geloof dat Gods keuze ook voor het kleine de basis vormt van Gods bemoeienis met de wereld.

De wereld is binnen het heelal nog kleiner geworden dan we vroeger al dachten, onze kerken zijn het om andere redenen in ons land eveneens, zeker wat het aantal meelevende leden betreft. Onze kleine kerken vormen maar een fractie van de wereldbevolking, maar dat is geen reden om alles te relativieren en om ‘universeel’ te gaan denken. Het gaat God immers juist ook om het kleine, en daarin is onze verantwoordelijkheid absoluut, ook voor de toekomst van de kerken. Onze huidige situatie is trouwens niet nieuw. Toen het christendom zo’n anderhalve eeuw bestond vond een filosoof het nodig om in een geschrift het geloof van de christenen als absurd aan de kaak te stellen. Er waren toen nog helemaal niet veel christenen in het Romeinse Rijk, maar hun geloof wekte wel de ergernis van vele intellectuelen. Hij vergeleek de christenen en de joden met kikkers die rond een vijver zitten en met elkaar bekvechten over de vraag wie van hen het belangrijkste is binnen het plan dat God met de hele wereld heeft, en dat Hij alleen aan hen heeft geopenbaard. Is er voor ons reden om bang te zijn dat de buitenwacht ook met zo’n meewarige glimlach tegen ons aankijkt? Willen we daarom duidelijk maken dat we heus niet zo achterlijk en bekrompen zijn als het wel lijkt, maar dat we het voor het gevoel van velen benepen en ongeloofwaardig geworden geloof van vroegere christenen achter ons hebben gelaten? We mogen ons gerust afvragen: zouden we de buitenwacht daarmee werkelijk een plezier doen? Beroven we hen daarmee niet eerder van een mogelijk interessante gesprekspartner? Ik heb al vaak moeten constateren dat veel buitenkerkelijken niet blijvend van vrijzinnigheid onder de indruk zijn. Het is me herhaaldelijk overkomen dat na afloop van een begrafenis of na de inzegening van een huwelijk daar aanwezige buitenkerkelijke familie tegenover mij te kennen gaf verbaasd te zijn over ‘de moderne manier van preken in deze kerk’ – maar zulke mensen heb ik nooit teruggezien.